

ბერნარ ეჟენ ანტუან როტიე (1771-1858), „გზა თბილისიდან კონსტანტინოპოლისკენ“

Bernard Eugène Antoine Rottiers. – Itinéraire de Tiflis à Constantinople, par le Colonel Rottiers, commandeur, chevalier de différens ordres, membre de plusieurs académies, etc., Bruxelles, Chez Frechet, 1829

On sait dans tout l'Orient et les gens instruits n'ignorent point en Europe ce que valent les Arméniens: attachés à leur religion et par conséquent à la civilisation chrétienne, probes, généralement plus instruits que les autres orientaux, les Arméniens sont les sujets qui conviennent le mieux à l'empire. Cent mille familles arméniennes venues d'au-delà de l'Araxe régénèreraient la Géorgie: elles y ranimeraient le goût du commerce et de l'agriculture; elles propageraient l'attachement au gouvernement impérial, attachement dont les Arméniens ont donné tant de preuves durant la crise de 1812; elles renforceraient tous les éléments d'ordre et de légalité, et par conséquent éteindraient l'esprit de révolte et d'insubordination: en un mot la barbarie nationale reculerait devant ces étrangers, conquérants d'une nouvelle espèce. Voilà les hommes dont la Russie a besoin pour les opposer aux races sauvages qui infestent encore des parties de son territoire. (87)

სომხების ფასი მთელ აღმოსავლეთსა და ევროპაში იცინა: თავიანთ რელიგიასა და შესაბამისად ქრისტიანულ ცივილიზაციაზე მიჯაჭვულები, წესიერი, ზოგადად სხვა აღმოსავლელებზე უფრო განათლებული სომხები იმპერიისთვის ყველაზე შესაფერისი ქვეშევრდომები არიან. არაქსის მიდამოებიდან გადმოსული სომხების 100,000 ოჯახი ააღორძინებს საქართველოს: ისინი გამოაცოცხლებენ ვაჭრობასა და სოფლის მეურნეობას; ისინი პროპაგანდას გაუწევენ იმპერიის მთავრობის მიმართ ერთგულებას, რისი ამდენი მტკიცებულება მოგვცეს 1812 წლის კრიზისის დროს; ისინი გააძლიერებდნენ წესრიგისა და კანონიერების ყველა ელემენტს და შესაბამისად, ჩააქრობდნენ აჯანყებისა და დაუმორჩილებლობის სულისკვეთებას: ერთი სიტყვით, ნაციონალური ბარბაროსობა უკან დაიხევდა ამ უცხოელების, ახალი ტიპის დამპყრობლების წინაშე. ეს არის ხალხი, რომელიც რუსეთს იმ ველური რასებისთვის დასაპირისპირებლად სჭირდება, რომლებიც მისი ტერიტორიის ნაწილებს აცამტკერებენ.

Là, nous primes congé des différentes personnes tant russes que géorgiennes, qui étaient venues nous accompagner. Parmi elles se trouvait le R. P. Philippe da Forano, préfet des missions en Géorgie. J'avais encore près de moi un de mes compatriotes dont je rappelle ici la mémoire avec un douloureux plaisir: M. Joseph Camberlain, né à Anvers, sculpteur et architecte distingué, membre de l'académie des sciences de Pétersbourg, après avoir construit dans cette capitale le palais de la bourse et plusieurs monuments sépulcraux qui font honneur à son talent, avait été envoyé à Tiflis en qualité d'architecte du gouvernement. Il ne put me quitter, lui, dès la première halte: un triste pressentiment l'accablait. Enfin, après avoir hésité à différentes reprises: « Allez, me dit-il en me serrant fortement la main, allez revoir l'Escaut; je ne serai point si heureux: du moins quand vous apercevrez les tours de notre ville natale, pensez un instant à moi. Allez. » Il se détourna brusquement et s'éloigna à grands pas. A quelque distance, il se retourna encore pour me (106) crier dans le langage de notre pays, *Goeje reis zulle*, (bon voyage): quelques secondes après je l'eus perdu de vue. Le pauvre artiste ne se trompait point: trois ans après il mourut à Tiflis à 54 ans. (107)

აქ გამოვემშვიდობე ჩვენ გასაცვილებლად მოსულ რამდენიმე პიროვნებას, რუსებსაც და ქართველებსაც. მათ შორის იყვნენ ფილიპ და ფორანო, მისიის პრეფექტი საქართველოში. ჩემი თანამოძმე, ანტვერპენში დაბადებული ბატონი ჟოზეფ კამბერლენი¹, გამორჩეული მოქანდაკე და არქიტექტორი, რომელიც პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი გახდა მას შემდეგ, რაც იმ ქალაქში ბირჟის სასახლე და რამდენიმე საფლავი დაგეგმა; ამით პატივი მიეგო მის ნიჭს და ის ტფილისში გაგზავნეს მთავრობის არქიტექტორად. მან ვერ შეძლო ჩემი მიტოვება და პირველ სადგურამდე გამაცილა: მას მძიმე წინათგრძნობა დაეუფლა. ყოყმანის შემდეგ კი მითხრა: „წადით, – მითხრა მან და მაგრად ჩამომართვა ხელი – ესკო² ნახეთ; მე ეს აღარ მელირსება; ყოველ შემთხვევაში, როდესაც ჩვენი მშობლიური ქალაქის კოშკებს კვლავ იხილავთ, მეც გამიხსენეთ. წადით“. შემდეგ ის მკვეთრად შეტრიალდა და წავიდა. მცირე მანძილის გავლის შემდეგ მობრუნდა და ჩვენი ქვეყნის ენაზე დაიყვირა *Goeje reis zulle* (ბედნიერი მგზავრობა – R.): რამდენიმე წამის შემდეგ ის მხედველობიდან დაკვარგე. საწყალი ხელოვანი სამი წლის შემდეგ 54 წლის ასაკში ტფილისში გარდაიცვალა.

(ფრანგულიდან თარგმნა ი. ნაჭყებიამ)

¹ 1805-1810 წლებში სანკტ-პეტერბურგში, ვასილევსკის კუნძულზე აშენებული ბირჟის შენობის არქიტექტორი ჟან ტომა დე ტომონი, ქანდაკებების ავტორი კი ჟოზეფ კამბერლენი (1756-1821) იყვნენ.

² ესკო – მდინარე შელდას სახელწოდება საფრანგეთსა და ბელგიაში.